

॥ प्रमाणलक्षणम् ॥

pramANalaxaNam.h¹

॥ श्री गुरुभ्यो नमः हरिः ॐ ॥

अशेषगुरुमीशेशं नारायणमनामयम् ।
संप्रणम्य प्रवक्ष्यामि प्रमाणानां स्वलक्षणम् ॥ १ ॥

यथार्थं प्रमाणम् । २ ।

तदिद्विविधम् । केवलमनुप्रमाणं च । ३ ।

यथार्थज्ञानं केवलम् । ४ ।

तत्साधनमनुप्रमाणम् । ५ ।

केवलं चतुर्विधम् । ईशलक्ष्मीयोग्योगिभेदेन । ६ ।

पूर्वद्वयमनादिनित्यम् । ७ ।

स्वातंत्र्यपारतंत्र्याभ्यां तद्विशेषः । पूर्वं
स्वपरगताखिलविशेषविशयम् । द्वितीयं
ईशेऽन्येभ्योऽधिकम् । ८ ।

असार्वत्रिकम् । अन्यत्र सर्वविशयम् । स्पष्टत्वे भेदः । ९ ।

योगिज्ञानं ऋजूनामनादिनित्यम् । ईशे जीवेभ्योऽधिकम् ।
अन्यत्रालोचने सर्वविशयम् । क्रमेण वर्धमानम् ।
आमुक्तेः । ततोऽव्ययम् । १० ।

ततोऽर्वाक्क्रमेण ह्रसितम् । सादि च तात्त्विकेभ्योऽन्यत्र । ११ ।

अयोगिज्ञानं उत्पत्तिविनाशवत् । अल्पम् । १२ ।

अनुप्रमाणं त्रिविधम् । प्रतक्षमनुमानमागमं इति । १३ ।

निर्दोषार्थेन्द्रियसन्निकर्षः प्रत्यक्षम् ।

¹Send corrections to Shrisha Rao shrao@nyx.net

निर्दोषोपपत्तिरनुमानम् । निर्दोषः शब्दः आगमः । १४ ।
अर्थापत्त्युपमे अनुमा विशेषः । १५ ।
अभावोऽनुमाप्रत्यक्षं च । १६ ।
परामर्शापरामर्शविशेषात् । १७ ।
संभवपरिशेषानुमा । १८ ।
आत्मान्योन्याश्रय चक्रकानवस्थाकल्पनागौरव
श्रुतदृष्टहानादयोदूषणानुमा । १९ ।
उपक्रमोपसंहार तदैकरूपाभ्यासापूर्वताफलार्थवादाश्च । २० ।
उपपत्तिविशेषाः । २१ ।
त एव सोपपत्तयो लिङ्गानि । २२ ।
समाख्या वाक्यप्रकरणस्थानानि च । लिङ्गविशेषाः । २३ ।
व्याप्तिरुपपत्तिमूलम् । २४ ।
सा प्रतिज्ञाहेतुदृष्टांतरूपा । २५ ।
हेतुगर्भा प्रतिज्ञा केवलाऽपि । २६ ।
सिद्धौ प्रतिज्ञायां हेतुमात्रं च । २७ ।
दृष्टांतः स प्रतिज्ञो हेतुगर्भः । २८ ।
उपपत्तिदोषौ विरोधासङ्गति । २९ ।
न्यूनाधिके वाचनिके । ३० ।
संवादानुक्तियुतास्तु एव निग्रहाः । ३१ ।
प्रत्यक्षं सप्तविधम् । साक्षि षडिन्द्रियभेदेन । ३२ ।
मानस प्रत्यक्षजा स्मृतिः । ३३ ।

स्मृत्यनुवादयोर्नाप्रामाण्यम् । ३४ ।

यथार्थत्वानुभवात् । ३५ ।

अहानेश्च । ३६ ।

विरोधो मानस्ववाक्याभ्याम् । ३७ ।

स्ववाक्यविरोधोऽपसिद्धांतजातिरूपेण । ३८ ।

जातिर्न मेये मानापेक्षेत्यादिका । ३९ ।

मेये मानापेक्षास्तीति च तेनैव न्यायेन सिद्धत्वात् । ४० ।

मानविरोधश्च । ४१ ।

छलमसङ्गति । ४२ ।

अन्यच्च । ४३ ।

अन्यच्च । ४४ ।

गृष्टिविवक्षया गामानयेत्युक्ते पृथिवी विवक्षया
गवानयनमशक्यमितिवत् । ४५ ।

त्रिविधो विरोधः । प्रतिज्ञाहेतुदृष्टांतभेदेन । ४६ ।

प्रमाणविरुद्धार्थप्रतिज्ञा प्रतिज्ञाविरोधः । ४७ ।

हेतुस्वरूपासिद्धिरव्याप्तिश्चेति हेतुविरोधः । ४८ ।

साध्यस्य साधनस्य वाऽननुगमो दृष्टांत विरोधः । ४९ ।

प्रतिज्ञायाः समबलविरोध एव सप्रतिसाधनः । ५० ।

स एवोपाधि दोषोऽपि । ५१ ।

सर्व एते दृश्यत्वानुमाने दृष्टव्याः । ५२ ।

प्रत्यक्षागमादिभिर्जगतः सत्यत्वात् । ५३ ।

तत्पक्षे दृश्यत्वस्य च मिथ्यात्वात् । ५४ ।

अनिर्वचनीयस्य प्रतिवादिनोऽसिद्धत्वात् । ५५ ।

अनिर्वचनीयस्येति । ५६ ।

आत्मनोऽपि दृश्यत्वात् । ५७ ।

शुक्तिरजतादेरनिर्वचनीयत्वाभावात् । ५८ ।

अनिर्वचनीय दृश्यत्वाभावात् । ५९ ।

मानसिद्धत्वादिति सप्रतिसाधनत्वात् । ६० ।

जगत्सत्यत्वग्राहि प्रत्यक्षस्य वर्तमानमात्रग्राहित्वे
अनुमानागमप्रामाण्य ग्राहिहिणोऽपि प्रत्यक्षत्वाविशेषादुत्तरक्षणे
प्रामाण्यं न सेत्स्यतीति भेदादिवाक्यानामेव प्रामाण्यं स्यात् । ६१ ।

तस्य साक्षिसिद्धत्वं चेज्जगत्सत्यत्वमपि साक्षिसिद्धम् । ६२ ।

व्यभिचारिश्चेदागमार्थानुमानिर्दोषत्वाध्यवसाये च समः । ६३ ।

अत उत्तरदिवसेऽभेदवाक्यस्य भेदोऽर्थः स्यात् । ६४ ।

निर्दोषानुमायाः सदोषत्वम् । ६५ ।

सदोषानुमायाः निर्दोषत्वम् । ६६ ।

इत्यव्यवस्था । ६७ ।

आश्रयसाध्यवधिकरणासिद्धयो न दूषणम् । ६८ ।

अतिप्रसङ्गाभावात् । ६९ ।

अतिप्रसङ्गेन हि दोषत्वादोषत्वे कल्प्ये । ७० ।

व्याप्तिरेव हि प्रयोजिका । ७१ ।

असत्यपि व्याप्तिरस्त्येव । ७२ ।

असदाश्रयस्य साधकत्वं नेत्यपि व्याप्तिं विना
कथं निवार्यते । ७३ ।

असदाश्रयमित्यादि विशेषणत्वसंभवे कथमव्याप्तिः । ७४ ।

न चात्यन्ताभावोऽपि सर्वधर्मरहितः । प्रमेयत्वाद्यनुभवात् । ७५ ।

परिशेषार्थापत्तिप्रामाण्याभ्युपगमाच्च । ७६ ।

विमतं सकर्तृकमित्यत्र सर्वज्ञत्वस्य पक्षधर्मता बलेन
सिद्धयङ्गीकारात् । ७७ ।

परिशेषोऽर्थापत्तिरनुमानमित्यविशेषः । उपपत्तिमात्रत्वात् । ७८ ।

उपपत्तेश्च व्याप्त्यपेक्षा सर्वथाङ्गीकार्येत्याग्रह मात्रेण भेदः । ७९ ।

उपमानस्यापि व्याप्तिरूपत्वात् । ८० ।

न हि स्वसदृशेनासदृशं क्वचिददृष्टम् । ८१ ।

योग्यानुपलब्धेश्च लिङ्गत्वम् । ८२ ।

अविशेषात् । ८३ ।

अविशेषात् । ८४ ।

अविशेषात् । ८५ ।

अविशेषात् । ८६ ।

उक्तदोषेष्वेवाशेषानुमानदोषाणामन्तर्भावः । ८७ ।

साध्याविशिष्टोऽसिद्धिः । ८८ ।

सिद्धसाधकोऽसङ्गतिः । ८९ ।

न प्रमासाधनं प्रमाणम् । ९० ।

ज्ञानव्यतिरिक्तप्रमायां प्रमाणाभावात् । ९१ ।

न चाज्ञातपरिच्छित्तिरेव प्रमेत्यत्र किञ्चिन्मानम् । १२ ।

याथार्थ्यमेव प्रामाण्यमित्यङ्गीकारात् । १३ ।

न चानुभूतिरेव प्रमाणम् । स्मृत्यादावव्याप्तेः । १४ ।

वेदानुमानादि प्रामाण्यप्रसिद्धेऽपि । १५ ।

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यमनुमानश्चतुष्टयम् ।
प्रमाणमिति विज्ञेयं धर्माद्यर्थे बुभूषुभिः ॥
इति श्रुतेऽपि । १६ ।

ऐतिह्यमागमभेदः । १७ ।

न च सम्यगनुभवसाधनं प्रमाणम् । ईश्वरज्ञानादावव्याप्तेः । १८ ।

अप्रामाण्ये प्रमाणाभावश्च । १९ ।

प्रामाण्यज्ञाने च । १०० ।

तत्राप्यङ्गीकारेऽनवस्थितेः । १०१ ।

स्वप्रकाशात्माङ्गीकारे तत्राव्याप्तेः । १०२ ।

स्मृतेश्च प्रामाण्यानङ्गीकारेऽनुभूतं मयेत्यत्र प्रमाणाभावात् । १०३ ।

लिङ्गत्वेन प्रामाण्ये कल्पनागौरवम् । १०४ ।

दृष्टहानिश्च । १०५ ।

स्मृतिप्रमाणद्वैविध्यमात्रकल्पने मिथ्याज्ञानादेर्निरासादनुभव
विरोधः । १०६ ।

तदनुभवाभाव इत्युक्तेऽनुभवः स्मृतिश्च नास्तीत्युक्ते
किमुत्तरम् । १०७ ।

स्वसिद्धैः साधनं परसिद्धैर्दूषणम् । १०८ ।

अतो न दूषणे अपसिद्धांतादि । १०९ ।

इष्टापत्तिः सिद्धसाधनत्वादसङ्गतमेव । ११० ।

आनन्दतीर्थमुनिना ब्रह्मतर्कोक्तमार्गतः ।
मानलक्षणमित्युक्तं सङ्क्षेपाद्ब्रह्मसिद्धये ॥ १११ ॥

अशेषमानमेयैक साक्षिणेऽक्षयमूर्तये ।
अजेश पुरुहूतेऽय नमो नारायणाय ते ॥ ११२ ॥

इति श्रीमदानन्दतीर्थभगवत्पादाचार्यविरचितं
प्रमाणलक्षणग्रन्थोत्तमं संपूर्णम्

॥ भारतीरमणमुख्यप्राणांतर्गत श्रीकृष्णार्पणमस्तु ॥
